

Лекція №8 РАДЯНІЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

1. Відновлення радянського режиму

В умовах, коли Наддніпрянина переживала трагедію голоду 1946–1947 рр. і труднощі відбудови, в Західній Україні розгорнулася насильницька і всеохоплююча радянська всієї сторони соціально-економічного і культурного життя краю. До здійснення радянської Західної України активно залучалися службовці правоохоронних органів, державної безпеки, працівники партійно-комсомольського, державного апарату, культури й освіти з інших регіонів Радянського Союзу, переважно зі Східної України. Їх направляли на заводи, фабрики, у радянські установи, партійні, комсомольські органи, МТС, школи, вузи, технікуми тощо. Лише в сільські школи західноукраїнських областей у 1944–1950 рр. було направлено майже 44 тис. учителів, у Західну Україну прибуло 20 тис. кваліфікованих робітників, чимало інженерно-технічних працівників, спеціалістів сільського господарства. Утворювалась мережа партійних і комсомольських організацій, формувалися професійні спілки. У 1950 р. у Західній Україні налічувалося 88 тис. комуністів проти 31 тис. у 1946 р. У грудні 1945 р. ЦК КП (б)У створив спеціальний відділ по західних областях. Згодом подібні підрозділи було організовано в галузевих міністерствах, інших управлінських республіканських структурах. Питаннями щодо західних областей видав один із заступників голови уряду, а в міністерствах – один із заступників міністра.

За короткий час було створено радянський, партійний, господарський і карально-репресивний апарат, який контролював усі сфери життя західних українців. Представників місцевого населення в цьому апараті було мало.

У 1946 р. з 16129 номенклатурних посад у західних областях України місцеві жителі обіймали лише 2097, тобто 13%. Більшовицький центр їм не довіряв і керував краєм за допомогою вимуштруваних на сході, але чужих місцевому населенню кадрів. По суті це була колоніальна адміністрація

2. Примусова колективізація.

Радянська економічного життя західних областей здійснювалась за «старим сценарієм» – обов'язковими компонентами якого були колективізація і індустріалізація.

З приходом на західноукраїнські землі радянських військ розпочата ще у 1939–1941 рр. примусова колективізація сільського господарства відновилася. Влада спочатку «обмежувала» міцні селянські господарства, а потім проводила їх «розкуркулення» з виселенням сімей в віддалені райони СРСР. Вживалися репресії і по відношенню до всіх інших селян, якщо вони відмовлялися вступати в колгоспи.

Якщо наприкінці 1945 р. в західних областях України було лише 145 колгоспів, які об'єднували 5,5 тис. селянських господарств, то на середину 1950 р. кількість колгоспів досягла 7200, а чисельність об'єднаних у них селянських дворів дорівнювала 1,5 млн, або 93% від загальної їхньої кількості.

Отже, 1950 р. став роком суцільної колективізації краю, в тому числі Буковини й Закарпаття. Примусова колективізація, антинародна податкова політика, командні методи хлібозаготівель викликали незадоволення селянства, яке поповнювало лави вояків УПА, підпільного опору структур ОУН.

3. Індустріалізація

Розвиток промисловості західних областей здійснювався досить швидкими темпами. Відбувалося це в двох основних напрямках – відбудова та реконструкція традиційних галузей (нафтова, побутова, деревообробна) та розвитку нових (машинобудівна, приладобудівна, хімічна, електротехнічна).

Зароджується державна швейна та хімічна промисловість, зростає видобуток та переробка нафти, газу, організуються геологорозвідувальні роботи для пошуку нових запасів нафти, газу, а також інших сировинних і мінеральних ресурсів, зокрема сірки, мінеральних вод, формується система промисловості та торговельно-споживчої кооперації. З

різних районів СРСР та з Німеччини у Західну Україну доставлялися обладнання, технологічні лінії й навіть цілі підприємства. Уже в 1945–1946 рр. почали випускати продукцію львівські заводи електроприладів і електроламп, телеграфно-телефонної апаратури, сільськогосподарських машин та ін. У 1949 р. налагодив випуск промислової продукції завод автотранспорту (перше підприємство такого типу не тільки в західних областях, але й в Україні).

На повну потужність запрацювали і заводи деревообробної промисловості, було організовано виробництво меблів, тари. У 1949 р. в західних областях України діяло 2500 великих і середніх промислових підприємств. Кількість робітників за роки повної п'ятирічки тут збільшилася у 7 разів, а валова продукція промисловості зросла в 10 разів. Швидко зростала чисельність різних категорій радянських службовців, була організована підготовка кадрів у радянсько-партійних школах. Надзвичайно швидка індустріалізація Західної України мала на меті не лише створення нового індустріального центру, а й зміну традиційної структури населення краю, збільшення в ньому питомої ваги тих прошарків, які могли б служити надійною соціальною базою радянської влади.

Ключові посади в управлінні промисловістю обіймали вихідці з інших регіонів країни.

4. Репресії проти Української греко-католицької церкви (УГКЦ)

Радянізація західноукраїнських земель супроводжувалася репресіями місцевого населення, частина якого не розуміла чи не погоджувалася з політикою сталінського керівництва.

Жертвою репресій стала і Українська греко-католицька церква (УГКЦ), яка на період закінчення Другої світової війни мала 3040 громад, 4400 церков, 127 монастирів, близько 4 тис. священнослужителів та 5 млн віруючих. Проте московська правляча верхівка вбачала в українських греко-католиках потенційного ворога, який створював ідеологічне підґрунтя національно-визвольної боротьби в західних областях. Радянське керівництво ініціює «саморозпуск» УГКЦ. 11 квітня 1945 р. заарештовано значну кількість єпископів ГКЦ на чолі з митрополитом Йосипом Сліпим. Майже через рік (8 березня 1946 р.) у кафедральному храмі св. Юра відбувся Львівський церковний Собор. На ньому «ініціативна група», очолювана єпископом Гавриїлом Костельником, запропонувала «возз'єднання УГКЦ» з московським православ'ям і повернення до Російської православної церкви, ліквідацію Берестейської церковної унії 1596 р. і повний розрив із Ватиканом.

Цей акт не відповідав настроям віруючих і був проведений всупереч їхній волі. Греко-католицька церква мусила перейти на нелегальне становище. 334 священники були заарештовані і засуджені. Це посилювало незадоволення людей новою владою, а організатора Собору Г. Костельника через деякий час було вбито.

Влітку 1949 р. відбулося «добровільне возз'єднання» Мукачівської єпархії греко-католиків (Закарпаття) з Руською православною церквою. Хоча греко-католицька церква тут була поставлена поза законом, вона продовжувала діяти в підпіллі.

Масова колективізація, депортації населення, репресії проти мирних жителів, заборона УГКЦ спричинили посилення збройного опору національного підпілля, яке після Другої світової війни вело боротьбу проти сталінського тоталітаризму.

Загальна кількість учасників національно-визвольного руху Опору в західних областях у повсякденні роки становила десятки тисяч чоловік.

5. Збройний опір УПА

Керівником збройної боротьби УПА на українських землях у цей час був Роман Шухевич (псевдонім – Тарас Чупринка), головнокомандувач УПА (1943–1950), голова Генерального секретаріату Української головної визвольної ради (1944–1950). Степан Бандера в ці роки перебував за кордоном, звідки здійснював загальне керівництво діяльністю ОУН.

У 1945–1946 рр. боротьба УПА з органами МВС–МДБ, військами, винищувальними загонами та групами самозахисту з місцевих активістів досягла апогею. Повстанці мусили

змінити свою тактику. Великі підрозділи, чисельність яких становила 400–500 чол., були переформовані в дрібні загони, що дислокувалися в лісах. Добре озброєні і згуртовані, вони були надзвичайно боєздатними, максимально пристосованими до партизанської війни. В сільській місцевості була створена густа мережа підпільних боївок. Радянська влада, і то не скрізь, існувала тут лише вдень.

На початку 1946 р., забезпечивши вирішальну перевагу в живій силі і техніці, війська НКВС повели новий наступ проти УПА. Повстанці зазнали величезних втрат – до 40% особового складу.

Багато вояків УПА, втративши віру в перемогу, відгукнулися на заклики властей припинити опір та прийти з повинною.

Протягом 1945–1949 рр. радянське керівництво п'ять разів оголошувало амністію для учасників повстанської боротьби. Інколи командування УПА ініціювало явку з повинною тих повстанців, яких не могли прийняти до своїх лав, або у відданості яких не була переконана.

В умовах, коли тривала боротьба не на життя, а на смерть, противники не цурались найжорстокіших методів. Органи держбезпеки, енкаведисти проводили заходи щодо дискредитації учасників національно-визвольної боротьби. У свою чергу, останні насаджували ненависть до радянського режиму. Їхніми жертвами в першу чергу стали партійні та радянські працівники. Загалом, у ході збройних акцій УПА та підпілля ОУН, спрямованих, передусім проти репресивно-карального апарату, загинуло понад 30 тис. цивільних громадян та військовослужбовців. Відповіддю на це стали депортації та репресії проти жителів краю.

Протягом 1944–1952 рр. в західних областях України репресіям у різних формах (у тому числі розстрілам) було піддано майже 500 тис. чол. За цей час у східні регіони було депортовано 230 тис. західноукраїнців. Жертвами насильства були селяни, представники національної інтелігенції, підозрювані у зв'язках з націоналістичним підпіллям, духовні особи.

Не маючи допомоги з-за кордону, спираючись виключно на підтримку місцевого населення, яке було об'єктом жорстокого терору влади, національний рух у Західній Україні став поступово згортатися, переходити у 1946–1949 рр. від широкомасштабних воєнних акцій до терору проти радянської адміністрації, відділів НКВС, зриву колективізації тощо. Але й за цих умов УПА спромоглася провести декілька збройно-пропагандистських рейдів на території сусідніх держав: Чехо-Словаччини (1947), Угорщини (1947), Східної Пруссії (1947–1948), Румунії (1948–1949).

Водночас командування УПА робило спроби вивести підпорядковані йому частини за кордони СРСР. На початку 1948 р. частина підрозділів УПА перейшла на територію Польщі, деякі загони через Чехо-Словаччину прорвалися в західну зону Німеччини.

У 1948–1949 рр. проти повстанців було кинуте чотири дивізії МДБ. Операціями керував міністр держбезпеки України М. Ковальчук.

5 березня, оточений спецпідрозділами МВС-МВД, неподалік від Львова в с. Білогорша загинув командир УПА Роман Шухевич (Тарас Чупринка). Це була важка втрата для повстанців.

Але збройне підпілля продовжувало організовану боротьбу до травня 1954 р., а деякі дрібні його групи діяли ще довше. З метою припинення цієї діяльності у 1956 р. була оголошена чергова амністія.

Однак і на цьому боротьба не закінчилася. Окремі оунівські групи були викриті в 60-ті роки. Таке тривале їх існування було неможливе без певної підтримки населення. Це свідчить, що радянізація західних областей України відбувалася досить повільно. Було чимало випадків, коли ідеями незалежності України, які пропагували повстанці і підпільники, переймалися вихідці з Наддніпрянщини, які опинялися з тих чи інших причин в Західній Україні: вчителі, медпрацівники, червоноармійці (навіть офіцери), селяни (що під час голоду 1946–1947 рр. масово приїжджали до Галичини).